

Fiskeretssager ved Nibe birk i 1600- og 1700-tallet

AT LØSE GARN I BUNDE OG TAGE GARN I LAND

AF HOLGER RASMUSSEN

1699 21/1 havde birkefogden i Nibe, Knud Pedersen, ladet stævne samtlige Nibes indvånere til tinget for at påhøre »nogle efter de fleste bymænds begiering opsatte poster, sigtende saavel hen til guds ære som til jndvonernis beste, og een her i byen høj fornøden skickelig politics befordring«. Disse poster, der enstemmigt blev vedtaget, er den politivedtægt, der sammen med en række andre forhold skilte Nibe ud fra de omliggende fiskerlejer og ledte frem til dens optagelse i købstædernes rækker.¹

Blandt posterne var flere, der omhandlede byens hovederhverv, fiskeriet, og den vigtigste af dem var nr. 13, der her skal gengives i sin helhed:

Naar nogen tvistighed jmellom fiskerne jndbyrdis kunde jndfalde, som ofte skeer her i byen, anl. deris garnsetterj i fiorden, som endelig ved proces skulle udføris; da for at forekomme den vitløftighed och tids ophold, som slige processer vilde føre med sig, der snart icke kand komme til ende det hele fiskeri jgiennem, og dog ofte jngen fornøjelig refusion hoss de skyldige jmod fiskeriets spilde och store skade kand erlangis; da paa hans mats. allernaad. behag och nærmere resolution er vedtaget, at naar desslige tvistigheder forefalder, parterne da uden vidre opkræfvelse strax at maae lade udnæfne 2de eller flere mend hoss birkefogden, som neste eller anden dag kand eftersee deris garnsetterj, og tvistigheden om mueligt strax j mindelighed foreene; hvis ej da efter advarssel og jndstefning at møde udj birkefogdens huuss eller neste tingdag derefter til tinget, til endelig kiendelse at paahøre och jmodtage.

Hovedformålet med bestemmelsen var en hurtig afgørelse af tvistigheder for ikke at forspilde fangstmulighederne. Man var derfor parat til at se bort fra den normale retspraksis og blot søge appel til den, såfremt de stridende parter ikke kunne nå til enighed. Som det skal ses i det følgende, byggede fremgangsmåden ved fiskerisager i de forskellige tilfælde i høj grad på sædvaneret, der dog ingen sinde heller ikke de her anførte bestemmelser er nået til fast udformede fiskeskråer, sådan som de kendes fra østersøområdet.²

Bevæggrundene til at ønske en hurtig afgørelse var tungtvejende nok. Nibe

Nibe birks tingbog og Nibe birks justitsprotokol forkortes i det flg. til Nibe tgb.

¹ Nibe tgb. 1695-1700, fol. 205b ff. - C. Klitgaard, Nibe Bys Hist., u. å., 146 ff.

² Olof Hasslöf, Svenska västkustfiskarna, 1949, 445 ff. - Det er rent undtagelsesvis, at fiskeribestemmelser er blevet skriftfæstet i den danske sædvaneret. De to vider og vedtægter fra 1766 fra henh. Tørring, Skodborg h. og Hygom, Vandfuld h. er de eneste eksempler, der med nogen ret kan jævnføres med Østersøens fiskerskråer (se Danske Vider og Vedtægter II, 492 ff.).

bredning udgjorde den tids vigtigste fiskeriområde i Danmark takket være sildene, der trak ind i fjorden østfra for at gyde. Mange forskellige interesser var filtret sammen i dette specielle afsnit af Limfjorden, og modstridende interesser kom derfor ofte på kant.³ Da amtsforvalter Peter Klein i 1695 efter ordre opholdt sig i Nibe for at specificere bundgarnsstaderne, der efter resolution skulle beskattes, var det for ham som at dumpe ned i et hvepsebo.⁴ »Iblandt andet mig mødt stor lamentation af fiskere indbyrdes, saa de næsten vilde indfalde paa hver anden, dersom jeg tillige birkefogeden og de hos os havende 12 mænd ikke i h. kgl. m. s høje navn havde med haarde ord og trusler befalet dem at indeholde med videre i slig fald passerede, som dog kom paa sidsten til enighed og stilhed«. Erfaringen fik Klein til at efterlyse bestemmelser for fiskeriet, som endelig kom i stand med forordningen af 1750,⁵ men også hvad vi ville kalde en fiskeriinspektion med beføjelser til øjeblikkelig indskriden, hvor nogen havde forbrudt sig mod sædvane og ret.

Blot en flygtig gennemgang af tingbøgerne fra Nibe afslører, hvor dominerende retstrætter om fiskeriet er. I reglen var de også langvarige og kunne let, som Knud Pedersen påpeger, blive så vidtløftige, at de ikke kunne sluttes, inden fiskerisæsonen var til ende. Ved opsættelse, udnævning af syn, langstrakt vidneføring o. s. v. kunne den, der var interesseret heri, let få en sag til at strække sig over måneder. I Nibe fiskedes der ganske vist året rundt, men man regnede kun med to fiskesæsoner, nemlig sildefiskeriet i vår og høst. I en periode i 1700-tallet var den første bestemt fra 1. marts til medio juni og den sidste fra 1. septbr. til medio decbr., hvad der iøvrigt ikke afveg stort fra de sædvanligt udnyttede sæsoner. Af disse var vårfiskeriet langt det vigtigste.

Fiskeredskabet til fangsten af sild var i bredningen først og fremmest bundgarn,⁶ der fandtes tæt udsat overalt på egnede steder. For overhovedet at kunne fiske måtte ganske bestemte regler overholdes af hver enkelt fiskende. Begyndte blot én at forse sig mod reglerne, bragte det forvirring i hele systemet.

For at forstå det følgende må systemet beskrives i sine hovedtræk. Det enkelte bundgarn består af et ringformet hoved, kaldet *bommen*, der danner en lukket garnfold bortset fra et tragtformet indløb. Vinkelret på dette indløb findes en lodretstående garnvæg, *bundgarnsraden*, der skal lede fiskene til hovedgarnet. Bom og rad holdes udspilede og oprette i vandet ved hjælp

³ Forf. regner med snart at kunne udsende en studie over limfjordsfiskeriet før gennembruddet af Aggertangen. I Hugo Matthiessen, *Limfjorden*, 1941, 101 ff. gives en god skitse af denne interessekamp.

⁴ Klein til RK 1695 8/5 (RA. Dok. og stadbøger vedr. Limfjordsfiskeriet 1695–1750. A. Sager udenfor design. 1695–1750, litr. D.).

⁵ T. f. Fiskeri 4, 1870, 182 ff.

⁶ Holger Rasmussen, *Vi stakkels fiskermænd i Nibe (Fra Himmerland og Kjær Herred 1962, 56 ff.)*.

af stropper fra garnets overkant, fastbundet til klejne pæle, der kaldes *stæg*. Undersiden af raden og underkanten af bommen, hvor den lodrette garnvæg, *omgangen*, og bunden er syet sammen, er behængt med sten, der tjener til at holde garnet på plads i vandet. Bundgarnene udsættes på grundene i bredningen. Der fandtes flere fiskegrunde, der havde sine bestemte benævnelser, f. eks. Nørlå med en række underafdelinger som Munkedraget, Pøtten og Fruens grund, Sebberlå, Østerland og flere andre.

Man kunne imidlertid ikke sætte sine garn, som man fandt for godt på disse grunde. Helt fra gammel tid var grundene delt op i bundgarnslænker, hvor det ene bundgarn stod i forlængelse af det andet, og til regulering af en sådan bundgarnslænkes gang og strækning havde man traditionsmæssigt overleverede *fiskemeed*, som nøje måtte følges. Skete det ikke, gik der kludder i hele sætteriet. I usigtbart vejr kunne det være svært at skelne sigtepunkterne til de enkelte meed, men så havde man forpligtelse til snarest gørligt at rette sine uforsætligt fejlsatte garn ind. At dette var fast praksis, fremgår klart af en vidneførelse i 1706,⁷ hvor Jens Tyrestrup oplyser:

At saa lenge hand kand mindis, hafr det stedse været giengse og fornødenhed hafr udkræfvæt, at naar nogen fiskermand, som hafr fiskestader jnde paa lenckerne her i fiorden, agter at udsette sine garn ved fiskeriets begyndelse, da setter hand dem efter meedet det rætteste og bæste hand kand, om vejerliget er sigtbar; mens om det skulle mislinge med vejerliget, at meedet ej skulle være sigtbar, eller og at hand ej hafde nogen saa vis meed til stadet jnde paa lencken, som ved dybet, saa sættis dog ofr ald fiorden jnde paa lencken efter det nærmeste vished de kand hafve til stadet; mens naar lencken bliffr sat fra dybet og jnd ad, saasom der falder vis dybmeed ved dybet, saa bliffr derjndenfor af de som kand hafve sig forsat, deris garn rættet og sat efter de andre uden fore; og i fald det ej strax kand skee formedelst vejerligets forhindring, saa lader enhver fiskermand beroe dermed foruden proces og penge spilde, jndtil beqvem vejerlig jndfalder, saa de kand flytte; mens hvis nogen forsetlig bliffr staaendis, og icke efter advarsel flytter sine garn, da bliffr slig ved mulct forsonet efter forseelsens beskaffenhed, saasom jngen fiskermand kand jnde paa lencken være forsichret paa at sette saa visse udj sit stade, at hand jo kand komme enten sin jnder- eller udermand for nær, førend lencken vorder udsat.

Eftersom stadepladserne ligeledes fra gammel tid var blevet taget i besiddelse og skiftede ejere ved arv, salg etc., kunne man heller ikke sætte, hvor man ville inden for de fikserede lænker. Det afhang af, om man ejede eller havde lejet det eller de bestemte stader. Lige fra Nibe tingbogs første begyndelse møder ejerne af bundgarnsstader og fiskegrunde op på Nibe ting ved fiskesæsonernes begyndelse og lader læse fortegnelse over deres besiddelser som følgende af 1632 24/3:

Fogderne for flg.: Iver Krabbe til Aalbech, Chr. Friis til Kragerup, Niels Fris til Krastrup, Gregers Krabbe til Tostelund, Jesper Fris og Holger Bilde til Bjørns-
holm, Ingeborg Pasbjerg til Vellestrup, de stod her i dag for tingsdom og lod læse

⁷ Nibe tgb. 1704-07, fol. 259a.

en fortegnelse paa hvis bundgarn stader enhver af deres husbønder tilkommer udi Nørslaa. Og herhos gav forn. gode mænds fuldmægtige til kende, at hvo som bruger eller lader bruge nogen fiskeri for Nibe udi Nørslaa og have nogen brugelighed udi deres husbønds stader, de skal vide at have det i minde og give dennem deraf retighed. Men fordrister sig nogen at bruge deres grund uden minde skal de vide derfor at stande til rette og miste deres garn og siden at tiltales som de, der kommer paa ulovlige steder.⁸

Interesserede kunne derefter træffe aftale med fiskestadeejerne om brugen af et eller flere stader. Aftalen kunne gælde blot for en enkelt fiskesæson, men hyppigere fik man staderne i fæste på åremål og i ikke så få tilfælde på livstid ofte endda på den måde, at fæstet overførtes til den efterlevende ægtefælle eller til børnene.

Der mangler materiale til at klarlægge udviklingen af hele dette system, der synes at være udformet i 1500-tallet. Fra det tidspunkt, hvor materialet er tilstrækkeligt til at give et fyldigt billede af bundgarnsfiskeriet i bredningen, findes hovedparten af de lænker, der første gang i deres helhed registreredes i matrikelstadebogen, der blev resultatet af Peter Kleins arbejde.⁹ I denne stadebog anføres antallet af bundgarnsstader på hver enkelt lænke samt lænkernes benævnelser, men ellers intet om deres placering. Først med kommissionsarbejdet i 1740'erne, der resulterede i udarbejdelsen af en ny stadebog og af en detaljeret forordning, bliver meedene i deres helhed skriftfæstede, ligesom utvivlsomt meget af den praksis, der i lange tider havde været gældende ved bundgarnsfiskeriet, er blevet udnyttet ved udarbejdelsen af forordningen.

Det er imidlertid klart, at lænkernes placering i bredningen er sket ud fra nyttehensyn. Hvor erfaringen havde vist, at der var størst chance for fangst, kom lænkerne til at ligge. Fangstudbyttet kunne variere stærkt fra lænke til lænke og inden for den enkelte lænke fra stade til stade. Det afhang bl. a. af vind, strøm og årstid. Den kyndige fisker sørgede derfor for at placere sit redskab på de forskellige pladser i bredningen, der ville give ham det sikreste udbytte hele året igennem, men han var bundet til de fikserede stadepladser. Sådan var forholdet syd for sejldybet, der gennemskar bredningen på sin vej mod Løgstør. Nord for dybet på Ølands grund og delvis på grundene syd for Gøl var systemet ikke så fast udformet. Her kunne man, som det hedder, »strø sine bundgarn over grundene«, da der af forskellige årsager ikke var faste bundgarnslænker her.

De faste lænker syd for sejldybet reguleredes som nævnt ved meed, som man ikke turde afvige fra. Fra besigtelsesstadebogen i 1741¹⁰ skal anføres meedene til Gammel sjette lænke på Nørslå, som vi kommer til at stifte be-

⁸ Nibe tgb. 1632, bl. 18a-b.

⁹ T. f. Fiskeri 4, 1870, 175 f. note 47.

¹⁰ RA. Dok. og stadebøger vedr. Limfjordsf. 1695—1750. Design. og de ef. den liggende sager 1737—50.

kendtskab med længere fremme. Det hedder her, at »lænkens meed til sønder- og nordlighed er fra den vester side den tredie norderste høj på Torslev mark i lige linie og sigt med sønderkant af Torslev kirketårn. På yderlighed og inderlighed bliver meedet, når den østre af de to flade høje på Tyrrestrup mark kommer i linie med den øster ende af Nibe kirke«. En afgivelse fra disse meed, der placerede lænken præcist i bredningen, kunne ikke tåles, fordi lænkernes antal var så stort, og der mellem lænkerne måtte findes en afstand (*lænkerum*), hvis minimum ikke kunne overskrides, uden at fiskeriet blev ødelagt eller forringet.

Alt dette var efterhånden blevet fastlagt ved sædvane. Det gjaldt også redskabets størrelse, hvor en totallængde på 42 favne var generelt anerkendt, idet bommen havde et tværmål på 6 favne og raden en længde af 36 favne. Dermed var stadets udstrækning givet og ligeledes, hvor mange studepladser der kunne findes på hver enkelt lænke alt efter grundens udstrækning. En hel del andre sædvanemæssige bestemmelser og fremgangsmåder var ligeledes i anvendelse under fiskeriet, som vi vil stifte bekendtskab med i det følgende.

Den normale fremgangsmåde, hvis man følte sig forulempet i sit fiskeri, var at føre sagen frem på birketinget og lade den udvikle sig dér. I hver eneste fiskesæson var der sådanne sager, og årsagen var ofte fejlsætning. Alt efter hvor kompliceret sagen er, får den et kortere eller længere forløb ved tinget, men hurtige afgørelser bliver det sjældent. En sag om fejlsætteri på Nye sjetten lænke påbegyndes ved tinget 20. juni 1697 med udnævnelse af synsmænd, der skal tage på fjorden for at efterse det påklagede sætter. 26. juni aflægger de deres syn for retten, og 3. juli føres yderligere vidner, hvorefter klageren begærer dom. Da modparten ikke var mødt, blev sagen opsat i 3 uger. 17. juli fører modparten syn og vidner, og da den berammede dag for sagens behandling kommer, begærer klagerens sagfører, at »såsom han herforinden agter at føre videre oplysning i sagen, hvortil allerede er indstævnet, da at sagen fremdeles måtte tages i opsættelse i 14 dage«, hvortil modpartens sagfører replicerer, at »såsom han fornemmer der endnu flere vidner i sagen skal føres, og sagen for ham endnu er fremmed«, må han anmode om opsættelse i 3 uger, hvad der tilstås.¹¹ På dette tidspunkt var vår-fiskeriet for længst forbi, så af den grund behøvede man ikke nogen hurtig afgørelse i denne bestemte sag, men i fiskerisagerne var det iøvrigt ikke blot af vigtighed at nå en hurtig afgørelse af hensyn til selve fiskeriudøvelsen, men også af hensyn til selve bevisførelsen. Ved at flytte eller ændre på sit udsatte redskab kunne beviserne på sættemåden tilintetgøres eller afgørende omkalfatres. I den lige refererede sag spørger klageren, hvorfor modparten »imod forbud tog hans steg iland, som kunne have været til sagens bedste oplysning, førend der blev kendt i sagen; svarede, at da fiskeriet havde ende, tog han hans steg iland«.

¹¹ Nibe tgb. 1695-1700, fol. 86a ff.

Af flere grunde var det altså ønskeligt at få en hurtig afgørelse af disse stridigheder i fiskeriet, om ikke alt skulle ende i kaos. Den særlige udsætning i lænker, hvor bundgarn fulgte umiddelbart efter bundgarn, gav kun et meget begrænset spillerum for afvigelser fra ret meed og længde. Satte man blot nogle få favne galt, kom alle de følgende stader til at stå forkert. Problemet var vel ikke blevet så stort, om en enkelt fiskeridrivende havde haft brugretten over alle stader i en lænke, men at dømme efter tingbøgernes sager og efter de forskellige stadbøgers oplysninger var dette en ren undtagelse. Det normale var, at mange forskellige fiskeridrivende havde stader på samme lænke. For den lige nævnte Nye sjette lænke gjaldt det, at dens 24 stader, der var lænkens samlede stadetal, i 1697 var fordelt mellem 16 fiskeridrivende, hvoraf 10 havde blot ét stade hver, 4 havde hver to stader og 2 hver tre stader. Ikke engang alle med mere end ét stade havde dem efter hinanden, men hyppigere spredt ned over lænken.

Til belysning af problemerne i fiskeriet og til demonstration af virkningerne af byens nye bestemmelse i politivedtægten anføres i det følgende nogle sager om garnsætterier.

Til normalt ting lørdag 25/4 1705 stævner Mette Bierregaard Jens Tyrestrup for at have sat galt i det 7. stade på Lille Drauglænke, hvilket sætteri var Mette Bierregaard, »som har garn sønden fore paa Stor Drauglencke i det 8de stade, til fortred og fiskeriets spilde«. Mette Bierregaard havde tidligere i mindelighed bedt Jens Tyrestrup at flytte sit garn, men uden resultat, hvorefter hun havde haft synsmænd på fjorden. Da hverken Tyrestrup eller nogen i hans sted giver møde, opsættes sagen, men kun til førstkommende mandag kl. 3 i birkefogdens hus. Her viser sig virkningen af politivedtægten, til hvis bestemmelser der var henvist i Mette Bierregaards stævning: »Og som byens jndvonere hafr vedtaget, det og af hans exc. hlr. baron Krag som stiftamtmand samtøckt, at i slige sager fjorden angl. skal strax decideris efter actens forhør uden nogen ophold«. Den behandling, der finder sted mandag 27/4 sker nemlig for en sat ret »efter byens vedtegt og stiftamtmandens derpaa giordte confirmation«, hvor parterne møder for birkefoged og -skriver samt to bisiddere.

For den satte ret begærer Tyrestrup udsættelse for at kunne føre syn på fjorden, og sagen udskydes derfor i to dage. På grund af »guds strenge vejerlig« kommer de udmeldte synsmænd ikke på fjorden, førend sagen genoptages, hvorfor ny udsættelse begæres. Denne udsættelse bevilges til næste tingdag, og lørdag 2/5 fører Tyrestrup derpå sit synsvidne, der går Mette Bierregaards imod. Hun begærer derefter en uges opsættelse og nye synsmænd udnævnt. Sagen begyndes og sluttet således på normale tingdage, men er i mellemtiden blevet meget fremmet takket være byvedtægtens bestemmelser. Iøvrigt finder retten ved den sidste behandling lørdag 9/5, at begge parter har forset sig ved deres sætteri, »jdet jngen af dem hafr sat rigtig og ræt i lenckerne efter gl. giengse meed og brug, mens kast af lenckerne med deris

garn og i farvandene for hver andre, ej heller gifvet forsvarlig lencherom«. De tilfindes derfor inden tre solemærker at flytte ret i lænkerne og »gifve hver andre ræt tilbørlig lenckerom efter gl. med og skick«, samt for deres »vrang setterj hidindtil« at betale en mulkt til skolehusets reparation.¹²

En hel del af vanskelighederne i denne sag, hvor bl. a. de skiftende synsmænd kommer til varierende opfattelser, rejser sig af, at der på det pågældende sted bruges sætteri med såvel ret- som baggarn også kaldet dobbelt sætteri. En nærmere udredning af hele dette problem vil ganske sprænge rammerne af denne oversigt, og jeg skal derfor begrænse mig til at oplyse, at ved fiskeri med ret- og baggarn forsynes bundgarnet med bom i begge ender af raden. Da garnet således bliver 6 favne længere end et normalt bundgarn, optager det mere plads end der findes i stedet. Nu skulle man tro, at det kunne klares ved at forkorte raden tilsvarende, men den fremgangsmåde har ikke været brugt. Man har i stedet »kastet« med garnet, sådan at man får en afvigelse fra lækemeedet for baggarnets vedkommende, medens retgarnet normalt står i lækemeedet. Retgarnet betegner den bom, der findes i et normalt bundgarnssætteri, medens baggarnet er den nye bom, der føjes til radens anden ende. Ved dobbeltsætteriet kommer bundgarnsraden således til at stå skråt i forhold til lækemeedet. Det ene stades baggarn kommer derfor til at stå omtrent på siden af det følgende stades retgarn, men med en åbning imellem, der tillader sildene fri passage.¹³

På normal tingdag 10/4 1706 holdes en sat ret »efter byemændenes vedtægt« i birkefogdens hus kl. 3 om eftermiddagen. Vedtægtens bestemmelser giver sig udtryk ved, at der er blevet stævnet samme dags morgen. Også denne gang drejer det sig om ulovligt garnsætteri, idet Else Corneliidatter beskylder Bent Brani for at have bemægtiget sig en del af staderummet i det 14. stade fra grunden, som er det 17. fra dybet på Anden lænke.¹⁴ Inden sagen kom for retten, var der foregået flg.: Chresten Lam og Chresten Chrestensen, der fiskede for Else Corneliid., havde tirsdag 30/3 været »med deris hosbonds steg og garn ude paa fiorden at ville hafve sat udj forskr. hindis stade, og som de da fant stedet besat af Bend Branj, motte de drage bort med samme garn, og ej fich dem der sat«. Af ejermærker på stægene kunne man se, hvis garn var udsat i de forskellige lænker på fjorden. Næste dag mødte de to fiskere Brani på fjorden og gjorde ham opmærksom på, at han

¹² Nibe tbg. 1704-07, fol. 112a ff.

¹³ Har. V. Fiedler, Om den Indflydelse, som de Tid efter anden nedsatte Kommissioner have havt paa den danske Fiskerilovgivning (No. T. f. Fiskeri 3, 1876, 363 f. samt afbildning af enkelt og dobbelt sætteri sstds. pag. 362). – Om sættemåden for baggarn på Drauglænkerne oplyser Jens Tyrestrup under sagens gang: »Om garnsætteriet paa lenkerne skall følgis ad fra dybet og jnd til grunden, saa bør rætgarnt at settis noget sønden af meedet for baggarnets skyld, som endelig skal kstis noget med«.

¹⁴ Nibe tgb. 1704-07, fol. 204b ff. – Ved Anden lænke menes sandsynligvis: Anden lænke østen Pøtten, en af lænkerne på den centrale del af Nørlå.

havde sat i deres stade, men han påstod at stå »ræt og i det stade, som hand hafde staaet i forrige fiskerier«. En opfordring fra Else Corneliid. for 8 dage siden om at flytte fra hendes stade havde Bent Brani ladet hånt om, og derfor havde hun 9/4 haft syn på fjorden ved 4 mænd, der nu for retten aflægger deres synsvidne, at de »med rigtig taul og maal, 42 fafne til j stade, maalte fra rette dybmeed paa 2den lencke og jnd ad, stade fra stade; og befantist da, at Bend Branj, som skulle staae i det 15 stade fra dybet eller og det 16 stade fra grunden, stod med garn og steg 19 fafne jnd i det 17 fra dybet, som Else Corneliisd, j fæste hafr«.

Dette synsvidne bestrider Bent Brani og begærer uvildige mænd udnævnt til syn på stadet, hvorefter sagen opsættes til førstkommende tirsdag middag. Ved denne nye satte ret møder hverken Bent Brani eller nogen i hans sted og heller ikke de udnævnte synsmænd, men to fiskere, der på Else Corneliid.s vegne havde været på fjorden sammen med hendes fuldmægtig for at overvære det nye syn, vidner, at da synsmændene efterså og målte lænken, kom også de til det resultat, at Bent Brani havde sat ind i hendes stade, »men hvor mange fafn hand stoed jnd i Else Corneliid.s stade, kunde de icke fuldkommen worde vijdende«.

Da ingen fra modparten møder trods udsættelse til hen på eftermiddagen, og da sagen er utvetydigt bevist, afgøres den straks, eftersom »fiskeriets visse forurættelse icke taaler lang opsettelse«. Bent Brani tildømmes en erstatning til modparten for fiskeriets spilte på 4 sldlr. samt at borttage den del af sit bundgarn, der står ind i hendes stade inden 3 solemærker »eller siden betale for hver døgn hans garn bliffr staaende hende til hinder og skade, 1 sldlr.«

I mange tilfælde af fejlsæteri forekommer en bestemt fremgangsmåde, som er vel belyst i den sag, der føres for en sat ret i birkefogdens hus 3/5 1706 mellem fiskerne Anders Lauridsen og Chresten Ibsen.¹⁵ Den sidstnævnte tiltaler Anders Lauridsen for »forurættelse med garnsetterj paa Gl. 6 lencke, samt jbondeløsselse og fiskeriets spilte« og fører til den ende fire synsmænd, udnævnt af retten, der aflægger synsvidne efter den forudgående torsdag at have været på fjorden.

Og molte de saa rette dybmeed til lencken, som er den liden høj paa Tyrestrup mark og øster ende af Nibe kircke j sigte med hin anden, og jnd ad 17 bondgarnstader med 42 fafne til hver stade, og befantist da Anders Laursens garn, som skulle hafve staaet i det 17 stade, at staae 8 fafne jnd i det 18 stade fra dybet, Chresten Jbsøn, som hafr samme 18 stade, til fortrengsel, og det med rætgarn, siden med raddet og baggarnet stoed hand ganske udj Chresten Jbsens det 18 stade, og nogle fafne jnd i det 19de stade.

Anders Laursens sagfører ville vide, hvad synsmændene havde brugt til måling af lænken, hvortil de svarede: »De hafde jt maal giort af aalgier-

¹⁵ Nibe tgb. 1704-07, fol. 218a f.

træer, og ledvijs sammenlenket; saa det jntet kunde slaae feill, mens var et langt vissere maal end med taul«.

Af de mange synsvidner på fjorden har man en god forestilling om, hvordan denne måling gik for sig. Man kunne måle til stægene i lænken, men man kunne også udsætte en ny målelinie af medbragte stæg parallelt med länkens gang. Til måling brugtes normalt et tov, der havde samme længde som et bungarnsstade, men da reb har den uheldige egenskab at krympe i vand, har man stillet store krav til det anvendte måletovs indretning. I dette tilfælde, hvor man anvender sammenlængede ålejernsstager, kommer man ud over krympningsproblemet. Det er iøvrigt det eneste tilfælde, jeg har truffet, hvor et mål af denne art har været anvendt.

I den fortsatte vidneføring bliver det oplyst, at de to stridende parters bundgarn er blevet udsat side om side i det omtvistede stade, men at Chresten Ibsens garn ikke har fået lov at stå i fred. Derom aflægger de to fiskerkarle, Laurs Nielsen og Peder Jensen, som udgjorde besætningen på Chresten Ibsens bundgarnskåg, følgende vidnesbyrd:

At deris hosbond Chresten Jbsen lod først i aar før Anders Laursen sette hans garn paa Gl. 6 lencke paa det samme sted, som den nu staar. Nogle dage efter lod Anders Laursen sette hans garn ligesides norden for; derefter paaskeløfrdag om aftenen skichede Anders Laursen bud til Chresten Jbsen, at de vilde med hin forslaae, hvilcke af dem der stoed urigtig, hvorpaa Chresten Jbs. gaf budde til svar, at dagen nest efter, naar aftensang var ude, vilde hand møde paa aastederne for at eftersee tillige med Anders Laurs., hvem der icke stoed ræt, paa det alting i mindelighed kunde vorde bilagt; derpaa om paaske morgen de kom ud til deris garn, befandt de at ræt-garnet var nedløst i bonde og fiskeriet saaledis spildt, og bandt de det saa op jgien; mens det atter mange gange og hver dag, saa snart de det hafde opbunden, blef strax jgien ned løst, og det paa en 8 eller 9 dages tid; end meere vonde de, at Anders Laursens søn engang i samme dage sagde til dem, at saa fremt de icke flyttede Chresten Jbsens garn bort, skulle hand tage deris rad i land, saa som hand sagde, at Chresten Jbsen stod med hans garn i deris stade.

Hvilket udfald sagen har fået, fremgår ikke af tingbogen. Anders Lauridsens sagfører begærer udsættelse, for at hans klient kan lade foretage nyt syn, hvortil synsmændene allerede var udmeldt. Sagen udsættes til førstkomende onsdag 5/5, men tingbogen indeholder intet referat for nævnte dato, og heller ikke senere synes sagen genoptaget.

Det spiller imidlertid ingen større rolle i denne sammenhæng, hvor interessen først og fremmest samler sig om den fremgangsmåde, som Anders Lauridsens folk har anvendt med at løse modpartens garn i bunde og sønens trusel om at tage raden i land, såfremt Chresten Ibsens garn ikke blev flyttet bort. Begge fremgangsmåder var velkendte ved Nibe bredning og havde begge den effekt, at et bundgarn, der havde været udsat for denne behandling, var gjort fiskeriudygtigt. Mens det er umiddelbart indlysende,

hvad der forstås ved at tage en rad i land, kræver: at løse i bunde et par ord til forklaring.

I beskrivelsen ovf. af fiskeredskabet blev det nævnt, at såvel bom som rad var udsat ved pæle (stæg), hvortil garnet var fastbundet med tovender (stroppe), der udgik fra garnets overkant. At løse i bunde betød simpelthen at løse flere eller færre af disse stropper fra stægene, hvorved større eller mindre partier af garnet ville synke ned og lægge sig på fjordbunden, sådan at den kunstfærdige fiskefælde ville være sat ud af funktion. Et par stropper løst på prekære steder i bommen, f. eks. ved dens tragformede indløb, var nok til at spolere dens fangstmuligheder.

Det var altså et alvorligt skridt at tage, når man enten løste garnstropperne eller fjernede raden. Det kunne selvfølgelig ske som ren chikane, men tingbogens mange eksempler viser imidlertid, at her er tale om en fast, sædvaneretslig praksis, der for så vidt også afspejles tydeligt i den her refererede sag. Fremgangsmåden var nemlig, at såfremt en fisker følte sig forurettet ved en andens sætteri – og fejlsætning kunne jo som tidligere nævnt let forekomme i usigtbart vejr –, henstillede man til vedkommende om at sætte ret i lænken. Nægtede han det, og følte den forurettede sig sikker i sin sag, kunne han give en alvorlig påmindelse ved at løse den pågældendes garn i bunde med det resultat, at han derefter rettede sit garn ind eller, som i det foreliggende tilfælde, indstævnedes sin modpart for retten.

At den nævnte fremgangsmåde ikke har været betragtet som vold, men som anerkendt brug, fremgår af en sag om ulovligt garnsætteri på Pryn, der på den pågældende tid hørte under Lundbæks endelsgrund.¹⁶ Ved sagens behandling spørges synsmændene, om »det icke er dem bevist, at det stedse hafr været en maneer och skick her ved fiskerleidet, at naar nogen med garnsætterj hafr forurættet hin anden eller sat hin anden for nær och til fortrængsel, og de da hafr først løst garnene i bunde, og de skyldige ej hafr villet rætte dem, at de da hafr taget deris garn i land; svarede, at det er dem i guds sandhed vitterligt, at denne skick hafr saaledis været, og er ochsaa ofte passerit«. Da synsmændene yderligere tilspørges, »om det da var louligt at optage garn uden nogen loulig medfart og dom, som andre hafr ladet sette«, svarer de, at det tilkommer retten at afgøre, om det kan være lovligt.

At løse garn i bunde eller tage garn (eller dele af garn) i land som forholdsregel mod fejlagtigt garnsætteri er da heller ikke noget, der blot anvendes fiskerne imellem. Ikke alene bakkes fiskerne i sådanne sager op af deres respektive stadeejere, der selvfølgelig var interesserede i, at brugerne af deres bortfæstede stader kunne fiske i rolighed, men stadeejernes fogder lader ofte tilføje i deres forbud mod at fiske uden herskabets minde, at såfremt »nogen sig herimod fordrister og derover fanger nogen skade på deres fiskeredskab,

¹⁶ Nibe tgb. 1695–1700, fol. 189b f. (1698 12/11).

skal de vide derom at være advaret og have skade for hjemgæld«. ¹⁷ At der hermed er ment den her behandlede fremgangsmåde, fremgår af flere sager fra 1660'erne. 1662 15/2 lader Anders Sørensen i Stavn på sin husbonds vegne, Jørgen Seefeld til Vår, læse et uddrag af stadbogen over de Vår tilhørende bundgarnstader, »och her huos aduare och gaff till kiende paa forn. hans velb. hosbunds veigne, saa och forbiuder nogen att sette eller sette lade i forn. gaarnstaaer førend de haffuer det i velb. Jørgen Seefelds eller hans fuldmægtiges minde, saafremt anderledis befindes dieris garn deroffuer bliffr optagen, vide sig at stande til rette derforre som for andet uhiemelt, huor effter en huer kand vide sig at rete och for schade tage vahr«. ¹⁸

Endnu tydeligere fremgår det af en sag fra samme år, hvor Jens Nielsen Aalborg i Nibe, der var foged for Sdr. Elkær, tiltales for ulovlig fremfærd mod Seel Pedersen i Nibe og Morten Sørensen i Stavn. ¹⁹

Christen Jnguordsen i Nibe vant med opragte finger och høyeste helgens ædt onsdagen nest for Vor Herris himelt fardsdag da vaar hand paa fiuren med Seell Pedersen, da saae hand at Peder Fidscher och Jens Gregersen drog Seel Pedersens raed och Jens Nielsen Aalborg løste stroperne fra stegene, da suared Seell Peders. Jens Niels.: lad min rade staae, er ded paa eders, schall jeg giffue eder retighed aff huad som en anden giffir och vere i eders minde. Huad linch ded vaar paa, viste hand jche. Morten Søffrensen i Staffuind vandt med opragte finger och høyeste helgens edt effter recessen, at nu forleden onsdag nest for Vor Herris himeltfahers dag, da tog Jens Nielsen i Nibe med hans følgere hans garn op paa den linch nest synden femte leede, paa de thou jnderste stade fra grunden, och fandt han samme sine garn huos Jens Niels. Aalborg och gaff forn. retighed der aff.

Hermed ender sagen for Morten Sørensens vedkommende, idet han ordner sig med fogden i mindelighed. Derimod fortsættes den for Seel Pedersens vedkommende, og det oplyses, at tvistigheden hidrører fra, at stadet hævdes af såvel Vår som Torstedlund. Da Seel Pedersen har fæstet stadet af Torstedlunds fuldmægtig, har han udsat sit garn i god tro. Stader, hvortil flere hævdede deres adkomst, var ikke sjældne på denne tid.

Af tingbogen for 1662 fregår, at Jens Nielsen Aalborg har været meget ivrig for at hævde sit herskabs rettigheder i fjorden. Af en hel række sager skal her fremdrages en enkelt, hvor Niels Sørensen i Stubberup, der var fuldmægtig for Torstedlund, stævner Jens Aalborg for uden lov og dom at have borttaget en bundgarnsrad fra det fjerde stade fra grunden på Sønder Møllelænke. ²⁰ Sagen er meget vidtløftig og indeholder mange interessante enkeltheder til belysning af problemet. I sagen fører begge parter adkomstdokumenter og forbudstingsvidner helt tilbage fra 1619, og Torstedlunds fuldmægtig

¹⁷ Nibe tgb. 1633 9/3 (bl. 16b f.). Dette forbud, udstedt af fogden på Krastrup, kan tages som eksempel for en lang række andre forbud i 1630'erne.

¹⁸ Nibe tgb. 1662, bl. 17b-18a.

¹⁹ Nibe tgb. 1662 17/5 (bl. 54b-55b).

²⁰ Nibe tgb. 1662 12/7 (bl. 88b ff.).

påpeger, at Jens Aalborg ved sin fremfærd »jche alleniste haffr forhindred den affgift, som deraff grunden vaar beretiget, mens dermed s. her Gregers Krabe hans frue och børn en vanrøgt thillige i den meening, at de jche haffr nogen retighed til samme staede at bortleye, eller dette dennem at tilhøre, end og den fatig mand, som forn. bundgarns stade haffde lejedt och haffr der till god hiemell och tilstand det paa samme aaestede at bruge, til stor schade, hans garn sønder reffuett och forderffuet hans nering och fidscherj vdj denne dyre tid spilt och forhindret, och efftersom vorris dansche loug 26 och 73 cap. vtrycheligen formelder, at mand schall dielle sig till rette och jche tage sig sielff till rette, jtem samme bogs 59 cap. och formelder, at namb jche schall tages vden tingsdomb . . .«, så har Jens Aalborg ikke handlet der- efter, hvorfor der stilles krav ikke alene om compensation til herskabet på Torstedlund, men også om erstatning til fiskeren for forvoldt skade, der er sket »fra onsdagen i nest for Vor Herris himmelfars dag hand tog dieris garn i land, och till den 8 juni de andre, som paa de steder der hoes, tog dieris garn i land«, samt bøde for »vloulig tag och namb«. På dette svarer Jens Nielsen Aalborg med et skriftligt indlæg:

Efftersom ieg nu forleden dend 5 julij er jndsteffnidt af Niels Søffrensen i Stubberup med en schriffelig kaldssedell vdj velb. frue Dorte Daaes naffn, andlangendes nogle bundgarns staehr i Nørllae min gundstig hosbund her cantzler Piter Rieds och hans sødschende sampt alle dieris medarffuinger tilhører effter s. her Fridrich Reedses vedkiendelse, jndførsell och rigtig lader och adkomstis formelding, huilche staehr en diell fidschere tilholder sig at bruge vden min minde, som dj mig vnder henderne er betroed, huorfor ieg som alle andre adels fuldmegtige ehr giffuen aarsag dieris rader i land at tage, som it panten, huor iblant schule verre tagen en ray vdj det 4de stade fra grunden, paa Sønder Møll lench, och Niels Søffrensen (paa den gode frues vegne) mener jche at maatte verre schedt vden domb, saa er i dag paa den post først mit suar paa minne principalers vegne, effterdj samme forberørte staehder findes vdj sal. velb. her Frederich Ridses adkomst ham at haffue tilhørt siden 1619 den 29 may vdj slige maade meener jeg mine principaler jche mere bør, for saadanne panten eller garn i land tagelse, at bruge ved domb i sin egne eyedomme end Niels Søffrens. och andre gode lodsejere dieris fuldmægtiger gjør och aff arilds thid scheedt ehr, fordj schulle ded schee, da før de kom till nogen process vaar fidscheriet ende, och fidscheren sine garn borte, meen der vdj jngen vret at haffue giort, och till sligt at gjøre haffr fuld och frj hiemmel.

Dommen går Jens Nielsen Aalborg imod, men den af ham hævdede ret for fogderne til at optage garn, som de formener er ulovligt udsat, anfægtes ikke. Blot skulle han i dette tilfælde, hvor ejendomsretten til det omhandlede stade var omtvistet, have delt sig til rette og ikke have taget sig selv til rette.

Der synes således at råde en anerkendt ret ved Limfjorden til at skride ind mod ulovligt garnsætter i uden rettens hjælp. Også for de adelige fogder har hensynet – som Jens Nielsen Aalborg påpeger – været, at uden en sådan fremgangsmåde kunne sagen ikke finde afslutning inden for en fiskesæson.

En hurtig forfølgning af sagen var altså af vigtighed. Fremgangsmåden har da også vundet tilslutning fra alle pågældende parter, idet en forligelseskommission, der efter kgl. befaling af 24/10 1599 var nedsat for at træffe afgørelse i en strid om bundgarnslænker i Nørlå, 28/4 1600 vedtager, at »dersom nogle af dennom (d. e. de stridende parter) heller deres arvinger, eller af os eller vores arvinger, som har lod og part i forn. fiskeri, sætter nogen garn på nogen disse nye steder her efter, da skal hvem, som har fiskeri i Nørlå, have fuldmagt til at lade dennom optage«. ²¹ Da alle, parthavere som forligelseskommissærer, var adelige, og desuden så godt som alt bundgarnsfiskeri i Nibe bredning på denne tid tilhørte adelen, kommer bestemmelsen til at omfatte bundgarnsfiskeriet som helhed.

En konfirmation fra højeste sted har fremgangsmåden så at sige også fået, idet der i det åbne brev af 9/6 1569 – efter klage over at bønderne fordrister sig til at sætte bundgarn på Vitskøl klostres grund i Nørlå – forbydes alle at sætte bundgarn nævnte sted »uden tilladelse og anvisning af vor lænsmand Henrik Gyldenstjerne eller hans fuldmægtig. Denne må lade optage de bundgarn, hvilke nogen fordrister sig til at sætte herimod, og lade dem tiltale og forfølge med lov og ret«. ²²

Fremgangsmåden blev da også anvendt, når almene rettigheder blev gået for nær. En af disse rettigheder var den frie sejlads gennem sejløbene, der førte gennem bredningen. Gang på gang blev det indskærpet, at løbene skulle holdes fri for garn, og lige så hyppigt blev bestemmelsen overtrådt. Det var delefogdens opgave at påse, at bestemmelsen blev overholdt, og at skride ind mod overtrædelser. Til belysning af fremgangsmåden herved skal fremdrages to sager fra tingbogen.

27/4 1639 aflægges ved birketinget tingsvidne om en besigtigelse af sejldybet, hvor delefoged Søren Madsen med sine folk bl. a. havde besigtiget Slumpens lænke. ²³ Det yderste garn her hævdede delefogden stod på for dybt vand ²⁴ og opfordrede de to fiskere, der lå ved garnet, som de nylig havde røgtet, at tage det op. Da de svarede, at det ikke stod dybere end de andre garn, befalede delefogden dem påny at løse garnet og drage det i en kåg. »Da svarede Peder Søffrens. (d. e. den ene af fiskerne): Kan det ikke andet være, hvo der løser den første strape (d. e. strop), den skal have den første pust. Da sagde Søffren Mads.: Da skal jeg løse strapen, og da havde Peder Søffrens. og Chresten en bodshage i hånden, og så kaste de dem i kogen igen,

²¹ Originaldok. vedh. skrivelse fra H. Gleeurp, dat. Ålborg 1749 3/11, til kongen. Findes i limfjordskom.s papirer B. Design. og de ef. den liggende sager 1737–1750. – Brevet har gentagne gange været læst på Nibe birketing, således 1604, 1608, 1662, 1663 og 1664.

²² V. A. Secher, Forordn., recesser etc. I, 1887–88, nr. 466.

²³ Nibe tgb. 1639, bl. 72a–b.

²⁴ En bestemmelse om, at bundgarn ikke bør sættes på dybere vand end 6 alen, fremkommer som resultat af et syn på fjorden i 1619, fremgået af en befaling af 1610, se Kanc. Brevb. 1610 12/5.

men ikke de hørte, at forn. Peder Søffrens. og Chresten Søffrens. enten bandte eller truede forn. Søffren Mads. i nogen måde«.

I den nævnte sag frikendes fiskerne, idet det ikke kan godtgøres, at garnet står på så dybt vand, at det står i sejldybet. Ved en aktion 23/5 1662 for at efterse sejldybet får delefogden rigelig fangst, idet ikke færre end elleve bundgarn findes udsat i sejldybet.²⁵ I de fleste tilfælde tages raden fra bundgarnene med i land, hvorefter ejermændene møder op, vedkender sig garnene og får dem med hjem. Senere rejses der så tiltale mod dem for ulovlig udsætning.

Ud fra det anførte materiale kan fastslås, at der ved bundgarnsfiskeriet i Nibe bredning har rådet en fast praksis for at komme det fejlagtige sætteri til livs uden at søge rettens bistand. Den komplicerede sættemåde i bredningen har nødvendiggjort en strikte overholdelse af de engang fastlagte lænker og stader, idet selv små afvigelser ville være mærkbare for et stort antal personer, og den relativt kortvarige fiskesæson har krævet hurtige afgørelser, der ikke kunne tilgodeses ved tingene med deres langvarige procesform. De to fremgangsmåder, man kunne gribe til for at hidføre en afgørelse, var at løse garnet i bunde eller at tage garnet i land. Den første fremgangsmåde kan betragtes som en advarsel og bruges først og fremmest af fiskere mod andre fiskere. Den anden fremgangsmåde har en mere absolut karakter og bruges først og fremmest af stadeejere eller rettere af deres fogder og fuldmægtige eller af de kgl. fogder, når sætteriet berører almene interesser.

Da begge metoder kan medføre ulovligheder og vilkårligheder, var ansvarsbevidste personer ved Limfjorden klar over, at der tiltrængtes forbedringer. Deraf amtsforvalter Kleins bøn om klarere bestemmelser for fiskeriet og et effektivt fiskeritilsyn. Begge dele imødekommes ved forordningen af 1750, idet fiskeritilsynet dog ordnes på en sådan måde, at det først langt senere får en betydning, der svarer til de simpleste fordringer. Og ud fra den samme forståelse af det påtrængende behov for hurtigere og effektivere afgørelser i fiskeristridigheder fremkommer birkefoged Knud Pedersen med sit forslag i vedtægten af 1699, der virkelig på mange måder betyder en forbedring, omend det på ingen måde er i stand til at frembringe større klarhed i fiskeriproblemerne.

²⁵ Nibe tgb. 1662 31/5 (bl. 66a ff.).